

GAZIANTEP UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Journal homepage: <http://dergipark.org.tr/tr/pub/jss>

Araştırma Makalesi • Research Article

Necmettin Erbakan'ın Güneydoğu Asya Seyahati ve Etkileri

Necmettin Erbakan's Southeast Asia Trip and its Effects

Süleyman TEMİZ^{a*}

^aDr. Öğr. Üyesi, Iğdır Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Uluslar arası İlişkiler Bölümü, Iğdır / TÜRKİYE
ORCID: 0000-0002-4439- 4035

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 15 Ocak 2021

Kabul tarihi: 20 Nisan 2021

Anahtar Kelimeler:

Erbakan,

Güneydoğu Asya,

Dış politika

ARTICLE INFO

Article History:

Received January 15, 2020

Accepted April 20, 2021

Keywords:

Erbakan,

Southeast Asia,

Foreign policy

ÖZ

Necmettin Erbakan, 28 Haziran 1996–30 Haziran 1997 tarihleri arasında iktidara gelen Refahiyol hükümetinin başbakanlığını yapmıştır. Bu dönem, Türk demokrasi tarihinde kritik bir eşik olmakla birlikte, Türk dış politikası açısından da son derece ciddi adımların atıldığı bir dönemdir. Bu bağlamda Erbakan, 10-20 Ağustos 1996 tarihleri arasında İran, Pakistan, Singapur, Malezya ve Endonezya ziyaretlerinde bulunmuştur. Bu resmi seyahat, Erbakan'ın ilk büyük dış seyahati olma özelliğini de taşımaktadır. Erbakan hükümetinin ana gündem maddesi ekonomi olarak belirmiştir. Bu amaçla Erbakan tarafından Asya ülkelerine, özellikle bölgedeki Müslüman ülkelere hususi önem atfedilmiştir. Erbakan dönemi takip edilen dış politika temel olarak, hem batı ile her türlü ilişkileri geliştirmek, hem de kardeş ülkeler olarak nitelendirilen Müslüman ülkeler ile ilişkileri ileri bir dereceye taşımak prensibinde şekillenmiştir. Moral değerlere yapılan vurgu, kendisini dış politikada da yoğun olarak göstermiştir. Bu çalışmada, Erbakan dönemi dış politikası perspektifinden Malezya, Endonezya ve Singapur gezileri ve etkileri analiz edilecektir.

ABSTRACT

Erbakan was the Prime Minister of the Welfare-Path government, which came to power between 28 June 1996 and 30 June 1997. This period was a critical threshold in the history of Turkish democracy and foreign policy. In this context, Erbakan visited to Iran, Pakistan, Indonesia, Singapore, and Malaysia between 10-20 August 1996, in his first major official trip. The main agenda of the Erbakan government was economic development, and for this purpose, Erbakan paid special attention to Asian countries, especially to Muslim countries in the region. The foreign policy pursued in the Erbakan era was basically shaped by the principle of both developing all kinds of relations with the West, and increasing the fraternal relations with Muslim countries to an advanced level. An emphasis on moral values during this period showed itself intensely in foreign policy. In this study, Malaysia, Indonesia, and Singapore relations and visits are from the perspective of Erbakan's foreign policy nexus

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: suleyman.temiz@igdir.edu.tr

EXTENDED ABSTRACT

The year 1996 was a watershed for Turkey, when the country entered into significant changes in many fields. Erbakan's government period corresponds to a period when Turkey was filled with turbulence, with major developments in the country and the world. Coalition governments established under the weak and fragile national democratic system immediately proved that they were not qualified enough to manage the country's affairs, and quickly broke down in mistrust in swift succession. After long discussions, the Welfare Party and the True Path Party reached an agreement on a coalition agreement, and on 28 February a democratic process was started. While the leader of the National Outlook Movement, Erbakan, became Prime Minister, Çiller accepted being Minister of Foreign Affairs, but her weak role as a minister in office was clear in her lack of participation in Erbakan's Asia and Southeast Asia tour.

Turkish society was deeply divided between the militantly secularist lobby that traditionally controlled the Turkish government and institutions, and popular Islamic movements. Erbakan's Islamic ideology pushed against the boundaries and tolerance of the secular bureaucracy and incurred reactionary responses to Erbakan and his understanding. The military has always played an exceptional role in protecting Turkey's secular constitution, countermending democratically elected Islamic parties and governments where it deemed this necessary since the foundation of the Republic. The authority vacuum caused by the coalition governments facilitated increased military intervention in political affairs, with concerns that the Erbakan government would seek to establish an Islamic order when it came into power. In this way, the shadow of the army on the system it was also begun to see on the foreign policy of the period.

After Erbakan came to power, his official trip to Asia and Southeast Asia, firstly to Iran and Pakistan, and then to Indonesia, Singapore, and Malaysia. This study explores relations with the countries visited in Southeast Asia and the outcomes of the tour, including reactions by Turkish institutions. Erbakan was able to realize the potential in Southeast Asia and thus assess that Asia would become the world's production base. Therefore, this tour was seen as extremely important for him. In addition to this, Erbakan thought that as a result after this trip, Turkey – a sleeping powerhouse – would awaken and become more developed. Clearly Erbakan overestimated the inspirational power of his journey to reinvigorate the Turkish economy, but it had long-term foreign policy and political impacts in a nascent Islamic reawakening in Turkish society, and a stronger position for the country in the Muslim world.

During the trip, Erbakan intensively emphasized moral values, including Islam and Muslim brotherhood, and this ethos continued after his return to Turkey. However, Southeast Asian countries follow an effectively secular foreign policy, and it is unclear to what degree responses to Erbakan were in the same spirit he intended. Erbakan insisted to regard the countries he visited as being bound by Islamic ethics and brotherhood, ignoring the cosmopolitan ethnic composition of these countries. This ethos was the determining factor in foreign policy during his rule. Nevertheless, Erbakan's trip to Southeast Asia was fruitful, and it can be said that he has achieved considerable success. According to Erbakan, Asian countries, particularly in Southeast Asia, were of great importance for the development of Turkey's exports. Erbakan saw this trip as an awakening for Turkey, and potentially for the Asian countries he visited. In his travels, efforts were made to take mutual cooperation to a much more advanced level.

Erbakan first visited Indonesia, where he was warmly accepted by Suharto, who had been relatively isolated in the international scene. His meetings typically only lasted ten minutes, but he talked with the Turkish delegation for over three hours. Erbakan was particularly influenced by Indonesia's aviation industry. They discussed the development of mutual trade, the establishment of an Asian development bank, and industrial cooperation.

Singapore was particularly interested in the issue of the use of Turkey as a shipping nexus, with the potential to establish a port in Turkey to link Europe and the Middle East with Singapore, whose economy is fundamentally based on being a transit hub. The last point of the trip was Malaysia, which was interested in military equipment and cooperation. At the same time Turkey's cultural and Islamic side particularly attracted the attention of Malaysians. Making a special holiday village in Turkey for Malaysian citizens was one of the issues addressed in the negotiations. This tour of Erbakan was harshly criticized, especially by Western countries, and the secular Turkish media, bureaucracy, and military establishment. Despite this, Erbakan seemed extremely hopeful about this trip. The prioritization of the EU and USA in Turkey's economic and foreign policy agendas (respectively) explain the why the tour was so controversial, and it should be noted that Erbakan did not or could not make a serious revision in terms of foreign policy.

One of the leading reasons for this was due to the position occupied by the press. Because this trip of Erbakan was eviscerated in the media, and the fact that Çiller, as the Foreign Minister, did not participate reflects the political conspiracy against the tour, and the conflicts within the coalition government. In this study, along with electronic sources, secondary sources were used extensively, as well as audio and visual sources of the period. In addition, the Grand National Assembly of Turkey minutes and official documents of government archives were used to explore the historical events and implications of Erbakan's tour, with a view to its long-term impacts and on-going contemporary relevance.

Giriş

Türkiye'nin belirsiz ve kargaşa ortamını müteakip kurulan Refahiyol hükümeti, ülkenin elli dördüncü hükümetidir. Refah Partisi ve Doğru Yol Partisi koalisyon konusunda uzlaşabilmiş ve Türkiye'de sürüncemede kalan hükümet krizi bu sayede atlatılabilmiştir. Erbakan'ın başbakan olarak görev aldığı Refahiyol hükümetinin takip ettiği dış politika ve dış politikada takip ettiği moral vurgular, Türk politik hayatı açısından istisnai bir durum oluşturmuştur. Millî görüş hareketinin liderinin takip ettiği politikalarda dine açıktan ve cesur vurgusu ile Erbakan'ın başbakanlık koltuğunu doldurması, Türkiye'de kendisini laikliğin koruyucusu vazifesine soyunmuş birçok kişi ve kurum tarafından, her dönemde olduğu gibi laikliğin elden gideceği şeklinde, Türkiye'nin iç politikasında genel itibarıyla saplantı olmuş bir hastalığın tekrar türemesine sebebiyet vermiştir. Hükümetin icraatlarını daha görmeden tepki vermeye başlayan, hükümeti ve özellikle Erbakan'ı acımasızca eleştiren bu gruplar, Türkiye Cumhuriyeti'nin en temel teminatının *hoca* tarafından tarumar edileceğini ve devletin yıkılacağını dillendirmeye başlamışlardır.

Erbakan 1995 genel seçimlerinden başarılı bir şekilde çıkmıştı. Bununla birlikte Göle (1994, s. 14), Refah Partisi'nin 1990'larla birlikte daha da hızlanan ve etkisini giderek arttıran piyasa ekonomisinin ve anarşik liberalizmin sosyolojik açıdan sonuçlarına tercüman olabileceği konusundaki muvaffakiyetinden dolayı seçimlerde başarı kazandığını değerlendirmektedir. Ayrıca Göle, Erbakan'ın başında bulunduğu Refah Partisi'nin pragmatizm ile manevi değerleri birlikte seçmenine sunarak, hizmet ve sevgiyi politik arenada daha aktif ve yoğun bir şekilde gündeme getirmek suretiyle parti politikasının esas yapıtaşları haline getirdiğini de belirtmiştir.

Turgut Özal'ın iktidarında kullandığı söylemler gibi, Erbakan da Özal'ın icraat ve uzlaşma mirasını devam ettirmekte ve hizmet dağılımında taraflı davranmayacaklarını ve hizmetlerin tümünü ayırım yapmaksızın vatandaşa ulaştıracaklarını taahhüt etmiştir. Bu dönemde kentleşme ile daha yoğun bir şekilde kişilerin maruz kaldığı bireysellikten çok, kalabalıklara cemaat hissiyatı ile muamele edilmekte ve bireyciliğe karşı İslami ve ahlaki değerler vasıtasıyla mücadele edilmek istenmekteydi. Bu sebeple de Erbakan başkanlığındaki Refah Partisi, seçmene ulaşma konusunda daha etkili politikalar takip etmiş ve bunun sonucunu da 27 Mart genel seçimlerinde kazandığı başarı ile perçinlemiştir. Göle, 27 Mart genel seçimlerini değerlendirirken, Türkiye'de büyük ve ciddi bir toplumsal dönüşümün başladığına ve sosyal, kültürel ve ekonomik sınıflar arası bariyerlerin ortadan kalktığına vurgu yapmaktadır (1994, s. 14).

Erbakan hükümetinin, muhalif bürokrasi tarafından iktidara gelir gelmez Türkiye'yi şeriat yönetimine çevirmeyi amaç edindiği yönünde endişeler dillendirilmeye başlanmıştır. Bu tepki, laik bürokrasinin klasik bir savunma mekanizması olarak değerlendirilebilir. Zira Erbakan hükümetinin kuruluşunu müteakip Müslüman ülkelere resmi seyahatler düzenlemesi, Batı yanlısı olan bürokrasi ile çatışmasına sebebiyet vermiştir. Erbakan döneminde gerçekleştirilen Güneydoğu Asya seyahatinin analiz edileceği bu çalışmada, elektronik kaynaklar ile birlikte ikincil kaynaklar kullanılmış, aynı zamanda döneme dair iç ve dış görsel ve işitsel kaynaklar tetkik edilerek değerlendirilmiştir. Ayrıca, Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanakları ile Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'ne ait resmi arşiv belgeleri incelenerek değerlendirilmeye tabi tutulmuştur.

Dönemin Dış Politikasına Genel Bakış

Türk dış politikasındaki temel amaçlardan birisi, gerek Türkiye'yi etrafında bulunan komşularıyla ve gerekse dünya genelinde, barışın ve refahın olduğu, istikrarlı, işbirliğine dayanan ve insani açıdan daha ileri gitmeyi sağlayacak bir bölgesel ve uluslararası ortamın meydana getirilmesi şeklinde tarif edilebilir. Cumhuriyetin kuruluşu ile belirlenmiş ve zaman

içerisinde göreve gelen hükümetler ve gidişlerine rağmen temel itibariyle kalıplaşmış bazı temellere dayanan bir dış politika meydana gelmiştir.

Bu temel unsurlar beş temel başlıkta bir araya getirilebilir. İlk olarak Türkiye'nin coğrafi konumuyla da ilişkili olan kültürel etkidir. Türkiye'nin yüz ölçümünün yüzde doksan yedisi Asya kıtasında yer almaktadır ve Asyalı olmanın yaptığı etkiler iç politikada olduğu gibi dış politikada da belirgin şekilde görülmektedir. Örnek olarak Türkiye Cumhuriyeti siyasilerinin veya diplomatlarının duygusal tepkiler vererek bazen müzakereleri terk etmesi ve anlaşmazlıkların çözülememesi durumunda ise dış temsilcilerle bireysel ilişkilerini kesme yoluna başvurmaları gösterilebilir. Bunun sebebi olarak, Asyalı olmak gösterilmektedir. Türkiye'nin dış politika gelişiminde, coğrafi nedenlerden dolayı Ortadoğu özelliklerine de sahip olduğu görülmektedir. Bu noktada temel birleştirici unsur ise dindir. Türkiye'nin dış politikasında halkının Müslüman olma niteliğinden kaynaklı Filistin, Çeçenistan ve Bosna'ya dair politikalara yönelik tutumu da dikkat çekicidir. Öte yandan ise İslam, Rusya ile tarihi çatışmalardan, ayrıca komünist ideolojiye karşı Türkiye'nin tepki göstermesi ile birlikte Amerika Birleşik Devletleri'nin desteğini kazanmasına sebep olmuştur (Oran, 2001, s. 20).

Öte yandan devletin topraklarının sadece % 3'ü gibi küçük bir oranının Avrupa'da kalmasına karşın, Türkiye'de dış politika konusunda Batı etkisi daha açık ve seçik bir biçimde karşımıza çıkmaktadır. Bu etkide, sosyolojik ve kültürel öğelerin coğrafi etkiden daha ağır olduğu görülmektedir. Türkiye, kuruluşundan itibaren yüzünü Batı'ya döndürmüştür. Türkiye'nin doğuya nispeten yüzünü Batı'ya çevirmesi ve Batı'yı, takip ettiği kendi politikalarında daha yakın görmesi konusundaki temel etken ise ülkenin Ortadoğu'da bulunan devletler içerisinde halkının İslam dinine mensup olması ile birlikte, demokratik bir sistemle ve anayasal olarak laik statüye sahip bir ülke olmasından kaynaklanmaktadır (Oran, 2001, s. 21).

Türk kültürünün sahip olduğu farklı yönler, çeşitli sonuçlar meydana getirmektedir. Asya, Ortadoğu boyutu ile Batılı boyutlar arasında toplumsal kimlik konusunda bunalıma sebebiyet vermesinden dolayı süregelen bir çatışma, genel itibariyle Türkiye'de görülmektedir. Bu çatışmada Batı'nın tutumu dikkat çekicidir, zira özellikle Avrupalılar Türkiye'yi Avrupalı ya da Batılı olarak kabul etmeme eğilimindedir. Oran için, tarihi miras Türk dış politikasını belirleyen ikinci etmen olarak karşımıza çıkmaktadır. Avrupalıların gözünde Türkiye, 19. yy'da *hasta adam* olarak değerlendirilmiştir. Ancak, bununla birlikte Avrupa güç dengesinde büyük bir yer işgal eden Osmanlı Devleti'nin devamı olarak kabul edilmektedir. Bu nedenden dolayı Türkiye de kendisini Avrupalı olarak tanımlamakta ve dış politikasını, üzerine kalan bu mirastan da hareketle Batı'ya doğrultmaktadır (Oran, 2001, s. 23-24).

Stratejik boyut, Türk dış politikasındaki bir diğer belirleyici öğedir. Türkiye bulunduğu coğrafya itibariyle dünyanın en stratejik alanlarından birinde, yani batıda Balkanlar'ın, doğuda Kafkasların, kuzeyde Karadeniz'in ve güneyinde Ortadoğu'nun verimli hilaline uzanan bir bölgede yer almaktadır. Bu alan aynı zamanda Hazar Havzası, Orta Asya, Ortadoğu'nun doğal kaynakları ile Batı pazarları arasındaki doğal bir köprü olma özelliğine de sahiptir. Böylesine stratejik bir bölgeye sahip olmakla Türkiye, bir yandan ciddi avantajlar temin ederken, öte yandan da Türkiye'nin güvenlik meselelerine dair endişelerini kuvvetlendirmektedir. Ayrıca, kuzey-güney ve doğu-batı ekseninde Boğazlara da sahip olması, Türkiye'nin stratejik konumunu daha da görünür hale getirmektedir. Bir diğer etmen de yakın çevresinde bulunan ya da ülkenin içinden geçen bölgesel güvenlik çemberi ve küresel güç eksenlerinin de Türk dış politikası üzerinde belirleyiciliği bulunmaktadır. Türkiye'nin Avrupa, Balkanlar, Akdeniz, Orta Doğu ve Kafkaslar olmak üzere beş ayrı, ancak birbirine farklı şekillerle bağlı güvenlik çemberi mevcuttur ve bunlar Türkiye'nin dış politika uygulayıcılarının Türkiye'nin bölgesel meselelerini çözmesini güç bir hale getirmektedir. Soğuk Savaş yıllarında Türkiye'nin temel hedefi kuzeyde yer alan Sovyetler Birliği'nin dikkatini üzerine çekmeden, Avrupa ile ilişkilerini

geliştirerek aktif rol elde etmek ve NATO üyesi olması nedeniyle üzerine düşen sorumlulukları yerine getirmektir. Ancak Soğuk Savaş'tan sonra bu politikalar değişikliğe uğramış ve Türkiye iç meselelerine müdahale ettirmeden AB içinde yer almayı temel maksatlarından birisi haline getirmiştir. Günümüzde ise Balkanlar, Türkiye'nin dış politikasında çok önemli bir yere sahip olmaktadır. Türkiye, Yunanistan ya da Bulgaristan'ın durumunu göz ardı etmeden sınır kapılarını genel itibarıyla açık tutma politikası takip etmektedir. Akdeniz güvenliğinde ise Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs'ın oluşturacağı kendisine karşı meydana gelebilecek bir bloğu önleme gayretindedir (Oran, 2001, s. 24-25).

Türkiye üzerinden geçen küresel güç eksenleri, Türk dış politikasında etkisi olan bir diğer faktörlerdendir. Soğuk Savaş yıllarında Doğu bloğu ile Batı bloğunu ikiye ayıran bu eksen, Türkiye'den dikey olarak geçmekteydi. Türkiye, NATO, Avrupa Konseyi ve Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) üyesi olarak bu bölünmüşlüğün batıda kalan bölümünde bulunuyordu. Seksenli yıllardan itibaren ise daha farklı bir eksen, az gelişmiş ve gelişmiş ülkeleri ayıran Kuzey-Güney eksenini de Türkiye'den yatay olarak geçmekteydi. Medeniyetleri sembolize eden ve Soğuk Savaş sonrasında, medeniyet açısından öngörülen bir eksen ise Türkiye'den yatay olarak geçmekteydi. Bu durumda ise Türkiye, siyasal ya da ekonomik parametrelerle değil, kültürel açıdan Hıristiyan ve İslam dünyasının arasında bulunmaktaydı. Oran (2001, s. 47), Türk dış politikasının temel özelliklerinin yanında, dayandığı temel ilkeler olduğunu da belirtmiştir. Statükoculuk ve Batıcılık şeklinde bu temel ilkeleri Oran, iki ana başlıkta bir araya getirmiştir. Statükoculuk mevcut durumu bozmama ve devam ettirme politikasıdır. Statükoculuğun Türkiye'deki uygulamasında muhtevî olan anlamlarından birisi; mevcut sınırları sürdürme, onlardan memnun olma, onları değiştirmek istememe, bunun bir sonucu olarak da dış azınlıklarla ilgili olarak irredantizm politikası takip etmeme anlamına gelmektedir.

Doğu-Batı Eksenini ve Askeri Bürokrasi

Statükoculuğun diğer bir anlamı, kurulmuş düzen içinde dengeleri sağlamakla birlikte bunu devam ettirmektir. Bu anlamı ile statükoculuk iki farklı türden denge uygulamasını meydana getirmiştir. Bunlardan ilki, Batıcı politikaya rağmen Türkiye, jeo-stratejik konumunun gereği, Batı ve batı karşıtı olanlar arasında her zaman bir tür denge sağlama gayretini içerisinde olmuştur. İkincisi ise aynı nedenle, Batıyı oluşturan ögeler arasında da bu dengeyi sağlamaya gayret etmiştir. Türk dış politikası, yukarıda değinilen bazı temel özellikler ile belirlenmiş olsa da, 1990'larla birlikte bazı değişimler görülmeye başlanmıştır. Dış ilişkilerin tesisinde yetkili kurum olan Dışişleri Bakanlığı'nda 90'lı yıllarda koalisyon hükümetlerinin hızlı değişiminden dolayı çok sık bakan değişiklikleri yaşanmıştır. İstikrarsızlık, dışişlerinde de etkisini göstermeye devam ederken, iç politikadaki karışıklıklar nedeniyle hükümetlerin güçsüzleşmesi, dışişleri gibi son derece stratejik bir alana Ordu yönetiminin de doğrudan etki etmesine sebebiyet vermiştir. Ordunun dış politikada etkisinin giderek güçlenmesi durumu, iç ve dış kaynaklı çeşitli nedenlere bağlanabilir. Bu nedenlerin en başında ise silahlı kuvvetlerin Cumhuriyetin kuruluşunda temel unsur olması ve Türkiye'de siyasal hayatta önemli bir ağırlığa sahip olması gösterilebilir. Diğer taraftan, ordunun siyasal sistemdeki istikrarsızlık, siyasal partilere ve siyasal sürece duyulan güvensizlik, yolsuzluk, Susurluk Skandalı gibi süreçlerde bunların dışında kalmış bir duruş sergilemesi nedeniyle, Türk halkının bakış açısında saygınlığı son derece yüksek olarak değerlendirilmiştir. 1990'larda Türkiye'de faaliyet gösteren terör örgütü PKK ile hız kazanan çatışmalarda ordunun durumu bu itibarın artmasına da sebep olmuştur. Ordunun dış politikaya bu dönemde daha fazla dahil olmasının en temel nedeni ise orduya göre siyasal İslam'ın kazandığı başarıdır. Ordu, siyasal İslam'la mücadele vazifesini üzerine alan en önemli kurum haline gelmiştir. Ordunun dış politikada ağırlığının artması içsel olduğu gibi dış kaynaklı nedenlere de bağlanabilir. Türkiye'nin güvenlik endişelerini arttıran

Orta Doğu, Balkanlar, Kafkaslardaki çatışma ve istikrarsızlıkların ortaya çıkması, bunun sebepleri arasında gösterilebilir. Türkiye'nin kendi bölgesinde lider konumuna ulaşma isteği doğrultusunda, bu talebi gerçekleştirebilecek en önemli kurum Ordu'ydu. Bununla birlikte TSK, Türk dış politikasının özellikle güvenliği ilgilendiren konularında öne çıkmaya başlamış ve ilerleyen zamanlarda da aktif rol almaya başlamıştır. Genelkurmay Başkanlığı'nda Yunanistan-Kıbrıs dairesi oluşturulması buna bir örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca, Batı Çalışma Grubu'nun iç politikayı yönlendirebilmek, Doğu Çalışma Grubu'nun Kürt sorunu ile ilgili olarak ve Güven Çalışma Grubu'nun Kıbrıs konusunda takip edilen politikalara müdahale etmek konusunda teşkil edildiği söylenebilir (Bölügeray, 2000, s. 150-151).

Ordunun bu müdahaleci tavrının temelinde ise istikrarsızlığın sağladığı boşluk ve otoritesizlik bulunmaktaydı. Bu birimlerden birisi olan Batı Çalışma Grubu, Türkiye'de laikliğin teminatı rolüne soyunmuş ve Refahiyol iktidarı boyunca ordunun yönetime müdahalesini yönlendirmiştir. İrtica, bu dönemde dillerden düşmeyen yegâne tehdit haline dönüşmüştür ve bu grubun temel amacı irticai faaliyetleri izlemek ve tespit etmek olarak belirtilmiştir. Bu grup, irticai faaliyetleri izlerken Askeri birimlerden arzu ettiği biçimde bilgi alma hakkına da sahipti. Askeri kaynaklar, Erbakan iktidarı döneminde hız kazanan şeriat esaslarına dayalı bir düzen kurmayı hedeflemiş irticai faaliyet haberlerini yakından takip etmiş ve irticanın en önemli iç tehdit durumuna geldiği yönünde raporlamalar yapmıştır. Bu sebeplerden ötürü, Genelkurmay Harekât Dairesi bünyesinde Batı Çalışma Grubu'nun oluşturulması ihtiyacının tezahür ettiği belirtilmiştir. Grubun esas amacı siyasal İslam'ı gözlemlemek, raporlamak ile birlikte ülke genelindeki durumunun ortaya çıkarılmasını sağlamak ve siyasal İslam'ı tam manasıyla kontrol altına almak gibi bir tutuma dönüşmüştür. Batı Çalışma Grubu, ismini ise;

Türkiye'de laik ve demokratik rejimi kendileri için tehdit olarak gören başta İran olmak üzere, teröre destek veren bazı İslam ülkelerinin desteğini alan irticai kesimlerin Türk halkını, Atatürk'ün gösterdiği Batı uygarlığından uzaklaştırmaya yönelik çabalarına karşı mücadelesinden almaktadır (Milliyet, 1997).

Belirtildiği gibi, Türk dış politikasında söz sahibi yetkili kurumun Dışişleri Bakanlığı ve en yetkili kişinin ise Dışişleri Bakanı olması gerekirken, özellikle Erbakan iktidarında liderlik açısından değişiklikler de yaşanmıştır. Refahiyol hükümetinde Dışişleri Bakanı olarak vazife alan Tansu Çiller, daha çok iç politikayla ilgilenmiş ve geri planda kalmıştır. Erbakan ise bunu fırsata çevirebilmiş ve dış politika üzerinde etki sahibi olabilmıştır. Konuya ilişkin bir diğer iddia ise bu kurumdan Erbakan tarafından Çiller'in kasıtlı olarak uzak tutulduğu meselesidir. Belirtilmelidir ki, Erbakan'ın gerçekleştirdiği bu Asya gezisine, Dışişleri Bakanı olarak Çiller iştirak etmemiştir (TCBDAGM, 1996). Refahiyol hükümeti sırasında, Cumhurbaşkanı Demirel'e danışmanlık yapan Yavuz Donat, Refah Partisi'nin dış politika konularını tutucu olarak nitelendirdiği Dışişleri Bakanlığı'nın tekeline bırakmak istemediğini belirtmiştir. Ayrıca Erbakan, Abdullah Gül'ü dışişleri için ve bunun yanında doğrudan Devlet Bakanı T. Rıza Güneri'yi Sudan ve İran için, yine Devlet Bakanı Ahmet Cemil Tunç'u Irak ve Orta Doğu ilişkileri için görevlendirdiğini de belirtmektedir (Donat, 1999, s. 315).

Siyasete başladığı ilk günden itibaren Milli Görüş hareketinin duayen lideri, her fırsatta İslam Birliği kurmaktan bahseden Erbakan ve başkanlık ettiği Refah Partisi, Türkiye'nin çağdaş, laik ve modern yüzünü yansıttığını iddia eden ilk kadın Başbakanı olarak vazife yapmış olan Tansu Çiller'in başında bulunduğu Doğru Yol Partisi, 28 Haziran 1996'da Refahiyol olarak isimlendirilmiş koalisyon hükümetini kurarak belirsizlik dönemini sonlandırıp, iktidara sahip olmuşlardır. İktidar öncesinde genel seçim arifesinde Erbakan'ın dış politika propagandasında, uzun pazarlıklar sonucunda kurulan koalisyon hükümetinin program ve protokolünde bazı değişiklikler görülmüş, başını çektiği Milli Görüş hareketi kriterlerinden en azından geçici

olarak Erbakan'ın vazgeçtiği anlaşılmıştır. 2 Mayıs 1995 tarihinde Erbakan, TBMM'de yaptığı konuşmada iktidarı sırasında dış politikada takip edeceği yol hakkında da bilgi vermiştir:

Peki bu insanlar neden Gümrük Birliği Anlaşmasını imzalattırıyorlar bize; çünkü onun hesabı çok açık... Türkiye'de, Refah Partisi iktidara gelecek... İslam Birliğini kuracak; bizim bütün dünya dengelerimiz değişecek. Zaten, Çiller hanım da gidip, onlara bunu hep söylemiyor mu [...].Gümrük Birliği anlaşmasının gerçek manası şudur:-çok affedersiniz, gerçek gözüksün diye, milletimize, her şeyi tenzih ederek söylüyorum- Bu Batılılar, Türkiye'yi, bir sağmal inek gibi, bahçesindeki direğe bağlayacak [...].Bunlar, Gümrük Birliği'ne girdiğimiz zaman sevindiler, kapılarına bağladıkları için, bir; öbür taraftan ise İslam aleminin başını gövdesinden koparıyoruz; böylece İslam Birliğinin kurulmasını önlüyoruz (TBMMTD, 1995, s. 408).

Erbakan hükümetinin, Müslüman Ülkeler Birleşmiş Milletler Teşkilatı kurulması, Müslüman Ülkeler Savunma İşbirliği Teşkilatı kurulması, Müslüman Ülkeler Ortak Pazarı Teşkilatı ve Birliği kurulması, Müslüman Ülkeler Kültür İşbirliği Teşkilatı kurulması gibi Türk dış politikası çerçevesinde radikal olarak değerlendirilebilecek planlara ve bazı kurumsal dönüşümlere de vurgu yapılmıştır.

“Türkiye'nin Temel Meseleleri” isimli kitabında Erbakan, Avrupa Topluluğu'na dair kaleme aldığı bölüme özel bir ehemmiyet vermiştir. Burada Erbakan, AT'ye katılım için yapılmış olan başvuruyu, devletimizin ve milletimizin bağımsızlığına karşı bir ihanet tavrı olarak değerlendirmiştir. Erbakan, AT politikasını tarif ederken:

Biz Batı sempatzanı olan partilerin aksine olarak, Türkiye'nin AT'ye girmek suretiyle tek devlet haline getirilmesine karşıyız. Bu bizim bin yıllık tarih boyunca adeta Müslüman ülkeler safından çıkıp, gayrimüslimlerin safına asker olarak, uşak olarak kaydedilmemiz olayıdır (Erbakan, 1991, s. 27). Netice ne olacak: Ermeniler, Yahudiler gelecekler...Vaktiyle harp ile alamadıkları toprakları şimdi işgal edecekler, müesseseleri satın alacaklar, bizim kanunlarımızı, onlar yapacaklar. Erkekle erkek evlenebilsin diye kanun çıkarıyor bu adamlar. Bunlar mı ülkemize gelsin diye AT'ye giriyoruz? demiştir (Erbakan, 1991, s. 99).

Hükümetin kurulmasından önce Erbakan'ın dış politika konusundaki fikirleri, medya tarafından dikkatli bir şekilde takip edilmiştir. Erbakan, Avrupa'yla meydana getirilecek olan birliğin, Türkiye'ye eşcinsellikten başka bir şey getirmeyeceğini ve Avrupa Birliği belgelerini yırtıp atacıklarını iddia etmiştir. Ayrıca Erbakan;

Gümrük Birliği'nin kısa adı Avrupa mandası. Bunlar sözüm ona bayram yapıyorlar. Biz de deliye her gün bayram, diyoruz... Gümrük Birliği, Avrupa uşaklığıdır. Çiller Hanım'a sesleniyorum. Sen gavurlarla tek devlet olacaksın, güle güle. Ancak biz beraber olup büyük İslam devleti kuracağız. Niye köklü Türkiye'nin haklarını Avrupa'nın ayaklarına seriyorsunuz...Türkiye'nin İslam birliğine girmesinden korktukları için kendi içlerine almıyorlar, ama kapıdaki kazığa bağlıyorlar. Bir yere kaçmasın diye. Bugün ülkemizde Gümrük Birliği'nin bayramını yapıyorlar. Aslında bu uşaklık bayramıdır... Çiller Hanım İslam'ı bırakıp gavurla birleşecek (Milliyet, 2000).

Erbakan'ın 5 Ocak 1996 tarihli bir diğer konuşması da, hükümetin takip edeceği dış politika konusunda bazı ipuçları vermektedir. Erbakan, “Gümrük Birliği anlaşmasının içinde kabul edilmeyecek maddeler vardır. Avrupa Birliği'ne girmek gibi bir düşüncemiz yok. Siz birliklerinizi kurdunuz. Biz İslam Birliğini kurmak istiyoruz. Bırakın biz de İslam Birliğini kuralım” (Arcayürek, 2003, s. 263). Yavuz Donat'a göre Erbakan'ın başında bulunduğu Refah Partisi'nin aldığı oyun küçümsenmesi ve partiye hacı-hoca partisi diye bakmak ve aldığı oyu cami cemaatinden gelen oy ya da ekmek, pirinç, şeker dağıtılarak sağlanan oy olarak değerlendirmenin hem kolaycılık hem de yanlış olduğunu belirtmektedir. Donat'a göre sistem içerisinde yer alan büyük partiler bilime sırt çevirir ve tembelleşirken, Erbakan'ın partisi 'Avrupa'da gördüğümüz partiler gibi' çalışmaktaydı (Donat, 1999, s. 111).

Erbakan, bu çalışmasının meyvesini de uzun pazarlıklar sonucu, 28 Haziran 1996'da, Çiller'in başında bulunduğu Doğru Yol Partisi ile kararlaştırılan koalisyonun kurulması ile almıştır. Bu koalisyon hükümetine göre Erbakan, Başbakan, Çiller ise Başbakan Yardımcısı ve

Dışişleri Bakanı olarak görev almıştır. Fakat koalisyon süresince Çiller, dış politikadan çok iç politika ile ilgilenme eğilimi göstermiş ve bu sayede dışişleri bir anlamda dönemin Bakanlık Müsteşarı olan Onur Öymen'in kontrolünde çalışmıştır. Erbakan'ın hükümeti teşkil etmesi, başta ordu yönetimi olmak üzere birçok çevrenin rahatsız olmasına sebep olmuştur. Ancak ordunun bu rahatsızlığı ilk dönemlerde açıktan tepkiye dönüşmemiş ve bir anlamda "bekle ve gör!" politikasını takip etmenin daha akıllıca olacağı düşünülmüştür (Beriş, 2008, s. 444).

Erbakan'ın Dış Politika Yaklaşımı

Erbakan, Meclis'te kendisinin başında olduğu hükümetin dış politikasını izah ederken şu hususlara vurgu yapmıştır (Neziroğlu & Yılmaz, 2014, s. 391-407); "Türkiye'nin dış politika alanında hedef ve amacı dünyada, bölgede, ülkede barışın muhafazasıdır." Program ve protokolün ilan edilmesiyle birlikte, dış politika konusunda belirli bir görev dağılımı yapılmıştır. Burada Bakanlıklar arası görev dağılımını düzenlenmesini sağlayan Başbakanlık genelgesiyle, Kıbrıs ve Türk Cumhuriyetleri ile ilişkilerin sorumluluğu Devlet Bakanı Abdullah Gül'e tevdi edilmiştir. Bu önemli gelişme ise, Abdullah Gül'ün "gölge dışişleri bakanı" olarak betimlenmesine neden olmuştur. Ayrıca, 18 Aralık 1996 tarihli bir diğer genelgeyle, Dışişleri Bakanlığı'na ait bazı yetkiler Gül'e verilmiştir. Bu değişimle birlikte, Türkiye Cumhuriyetleri, yurtdışında yaşayan Türkler ve İslam ülkeleri ile tüm ekonomik ve kültürel işlerin koordinasyonu Erbakan Hükümeti'nin içerisinde Milli Görüş temelli bir kişinin bulunduğu devlet bakanlığına devri sağlanmıştır. Abdullah Gül, böylesine bir adımın atılma sebebinin "Erbakan'ın Türkiye Cumhuriyetleri ihmal ettiği yolunda eleştiriler" olması nedeniyle olduğunu belirtmiştir (Özcan, 1998, s. 181).

Genel itibariyle Erbakan'ın iktidar öncesi söyleminde çoğunlukla Batı aleyhtarı propaganda nedeniyle, iktidara geldikten sonra batıdan ziyade İslam ülkeleri ile iyi ilişkiler içerisine gireceği yönünde genel bir kanaat bulunmaktaydı. Ancak Erbakan, hükümeti kurduktan sonra batı aleyhtarı söylemlerinden farklı olarak Batılı ülkeler ile de genel itibariyle temasa geçmiştir. Erbakan seçim öncesinde, sonrasında ve hükümet program ve protokolünde, Müslüman ülkeler ile ilişkilerin geliştirileceğine dair birçok kez vurgu yapsa da, Batı ile ilişkilerinden ziyade Müslüman ülkeler ile tesis edilmeye çalışılan ilişkilerden dolayı eleştirilmiştir.

Bununla birlikte Erbakan, Türkiye'nin dış politika alanında hedef ve amacının dünyada, bölgede ve ülkede barışın muhafazası olduğunu belirtmiştir;

Dış ülkelerle ilişkilerimiz dostluk, iyi komşuluk ve karşılıklı işbirliği esasları çerçevesinde yürütülecektir. Hem batılı ülkelerle, hem de manevi ve tarihi değerlerle bağlı olduğumuz İslam Ülkeleri, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Balkan ülkeleri ile işbirliği daha da geliştirilecektir. Yurt dışındaki vatandaşlarımızın haklarının korunmasına azami özen gösterilecektir. Türkiye'nin taraf olduğu bütün uluslararası antlaşmalara ve stratejik anlaşmalara bağlı kalınacaktır. Ancak bu anlaşmaların milli güvenlik ve milli menfaatler aleyhine tatbikine meydan verilmeyecektir (ESAM, 2020).

Bu açıklama da gösteriyor ki, Erbakan'ın dış politika anlayışı, seçim öncesinde ve özellikle kendisinden önceki hükümetleri eleştirirken kullandığı sert üslubu terk ettiğini göstermekte ve Erbakan'ın pratikte daha uyumlu hareket ettiği görülmektedir. Erbakan göreve geldikten sonra, seçim öncesi söylemlerini devam ettirmemiştir. Bunun sebebinin ise mevcut dengeleri korumak ve keskin bir tutum takınarak iktidarına zarar vermemek olduğu değerlendirilebilir.

Asya Gezisi

Bu gezi, 8 Temmuz 1996 tarihinde güvenoyu almış olan Erbakan hükümetinin yaklaşık bir aylık çalışma ve hazırlık sürecinden sonra yapılmış olan ilk büyük dış gezisini teşkil etmektedir. Erbakan, önemli konulardan bir tanesi olarak ihracatın artırılmasını hedef tahtasına oturtmuştur. Bu ihracat adımlarının Türkiye'nin etrafını saran bölgelerle yapılması

amaçlanmaktadır. Bir yandan batıya Avrupa Birliği'ne ihracat arttırılırken, ABD ile de gelişmiş ekonomik ilişkiler içerisinde olmak hedeflenmiştir. Diğer bir yandan ise İslam ülkeleriyle ilişkilerin geliştirilerek ihracatın arttırılması değerlendirilmiştir (BBE, 1996, s. 10-15).

Erbakan'a göre Asya ülkeleri, Türkiye'nin ihracatının gelişmesi açısından büyük önem arz etmekteydi. Bu nedenle ilk resmi seyahat buralara yapılmıştır. Erbakan, dünyanın üretim merkezinin güneydoğu Asya'ya kaymaya başladığını değerlendirmiştir (BBE, 1996, s. 18). Erbakan'a göre;

Tıpkı tarihin eski devirlerinde İpek Yolu döneminde olduğu gibi asıl ekonomik zenginlik kaynağı olarak hep Asya görülüyordu asırlar boyu. Şimdi dünya bir karanlık dönemden sonra tekrar yerine oturuyor ve görüldüğü gibi Asya ve Uzakdoğu dünya üretiminde büyük bir yer alıyor. İşte bütün dünya buraya gittiği için, biz de buraya gittik. Erbakan'ın söylemlerinde Asya seyahatinin temel çıkış noktası ekonomiktir. Erbakan; Muazzam bir dünya, bu dünyanın içerisinde büyük ekonomik faaliyet ağı var hızla gelişiyor ama biz uyuyoruz. İşte bu seyahatin maksadı bu uykudan uyanmaktır. Bundan dolayıdır ki, bu seyahatimize yüze yakın iş adamı götürdük (BBE, 1996, s. 26-28).

Erbakan, bu seyahati zaruri görmektedir. Bununla birlikte Erbakan, seyahatinden son derece umutlu dönmüştür.

Yaptığımız görüşmeler, toplantılar hakkında bilgi vermiştim, yalnız gördüğümüz büyük hüsnü kabulü bir kere daha burada belirtmeye mecburum. Seyahatimiz heyecanlı bir seyahat olmuştur. Hakikaten bir karşılıklı uyanış seyahati olmuştur. Hem bizim iş adamlarımız için, hem onların işadamları için, hem de devlet adamları için. Çünkü bugüne kadar geçtiğimiz dönemden kalmış olan intiba oydu ki, Türkiye yüzünü batıya, sırtını da Müslüman ülkelere çevirmiştir. Bunun böyle olmadığını bu seyahatimiz göstermiştir (BBE, 1996, s. 28-29). Zaten hükümet programında da belirtildiği gibi, biz hem batıyla her türlü münasebetimizi geliştirmek istiyoruz, hem de kardeş Müslüman ülkelerle münasebetlerimizi en ileri dereceye ulaştırmak istiyoruz. Bu samimi dileğimiz bu seyahatle açık bir şekilde ortaya konmuştur. Hepsinin de aynı şeyi beklemekte, özlemekte olduklarını gördük ve hakikaten baştan sona kadar gördüğümüz büyük ilgi bütün arkadaşlarımızı son derece etkilemiştir, onların da aynı şekilde etkilendiklerinden emin bulunuyoruz. Bu seyahatimiz karşılıklı işbirliğini en ileri dereceye götürme azmini ortaya koymak, her sahada işbirliği yapmak ve kucaklaşmak bakımından büyük sonuçlar ortaya koymuş olan bir seyahattir (BBE, 1996).

Gerçekte de Erbakan'ın seyahatinin verimli geçtiği söylenebilir. Bölge ülkeleri ile ilk ciddi temas sağlanmış, bu şekilde bölgesel bir sıçramaya hazırlanan güneydoğu Asya'daki gelişim fark edilmiştir. Ancak ilerleyen süreçte hem 28 Şubat süreciyle Erbakan'ın yönetimden el çektilmesi, hem de kısa süre sonra ortaya çıkan Asya mali krizi, bu adımların devam etmesini engellemiştir.

Endonezya

10 Ağustos 1996'da Erbakan liderliğinde başlayan Asya gezisinin üçüncü ülkesi, İran ve Pakistan'dan sonra Endonezya idi. Erbakan'ın Endonezya'ya gitmesinin sebebi olarak, yaptığı gezilere verilen tepkiyi azaltmak olduğu da iddia edilmiştir. Erbakan, Endonezya'nın sahip olduğu havacılık sektöründen çok etkilenmiştir. Bu seyahat esnasında, Endonezya ile havacılıkta işbirliği yapmak üzere temenni kararları alınmıştır ve Erbakan, Endonezya'nın atmış sekiz kişilik N 250 uçağından çok etkilenmiştir. Endonezya, o dönemde bu uçakları Batı'dan %20 daha ucuza mal etmektedir. Diğer taraftan denizaltı üretimi, firkateyn üretimi, savunma elektroniği ve zırhlı muharebe aracını Türkiye'den almak üzere, Endonezya ile mutabakat tesis edilmiştir. Ayrıca, karşılıklı ticaretin iki milyar dolara çıkartılması, otomotiv ve yan sanayisinde işbirliği yapılması, Asya Yatırım ve Kalkınma Bankası'nın kurulması müştereken alınan kararlar arasında yer almaktadır.

Erbakan'a göre, Türkiye doğuya elini uzattığı zaman, bu büyük potansiyeli harekete geçirmek imkânına sahiptir.

Tabii bizim için aynı imkânlar kuzeyde, güneyde ve batıda da mevcut. Biz aynı hamleleri batıya ve kuzeye de güneye de başlangıçta söylediğim bütün işbirliği teşkilatlarımızın vasıtasıyla yapmak azmindeyiz. Bunlar yapıldığı zaman Türkiye'nin bugünkü yirmi iki milyar dolarlık ihracatı çok kısa zamanda kırk milyar dolara rahatlıkla ulaşacaktır (BBE, 1996, s. 44).

Erbakan'a göre bu seyahat, bu uyuyan potansiyeli harekete geçirmek için açılmış çok önemli bir uyanış, bir diriliş adımıdır. Bundan dolayı da büyük bir önem taşımaktadır.

Bu adımlar diğer bölgelere de atılacaktır ve böylece Türkiye o güne kadarki temel meselelerinin çözümüne kavuşacak, kendisinin ekonomik bünyesini sağlam temellere oturtacaktır. Bu ise atmış beş milyonluk Türk halkının yıllardan beri özlemiydi. Türk halkı, sağduyusuyla bu potansiyelin varlığını her zaman bilmıştır (BBE, 1996, s. 45).

Erbakan'ın Asya gezisi esnasında ASEAN'a da vurgu yapılmıştır.

Malezya ve Endonezya, Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN) üyeleridir. Endonezya, Malezya, Filipinler, Singapur, Tayland, Vietnam ve Brunei ülkelerinde görüldüğü gibi, Filipinler, Singapur, Tayland ve Vietnam'da da Müslümanlar belli bir orandadır. Ancak, Brunei, Malezya ve Endonezya nüfusunun büyük çoğunluğu Müslüman'dır. Dört yüz on milyon nüfus topluyor şu saydığım sadece yedi ülke. Şimdi Asya ekonomileri arasında aynı zamanda münasebetler geliştirildiği zaman bu bizim doğamızdaki büyük potansiyelin harekete geçmesi anlamına gelmektedir (BBE, 1996, s. 46).

Erbakan, gezisinin önemini belirtirken;

Bugüne kadar Endonezya cumhurbaşkanı Suharto'nun herhangi bir misafirle on dakikadan fazla konuştuğuna şahit olunmamıştır. Buna karşın, Türk heyeti ile üç saat konuşmuştur. Bu, kalpteki sevginin mevcut bir tezahürüdür. Ve bu esnada bütün bu konuştuğumuz konuların hepsinde tam bir işbirliği yapılması hususundaki arzusunu, kararlılığını ortaya koymuştur. Şimdi bize düşen vazife bu mekanizmayı işletmektir (BBE, 1996, s. 46).

Erbakan tarafından yapılan tüm bu girişimlerin devamlılığı da düşünülmüş ve gidilen ülkelerden heyetlerin Türkiye'ye geleceği ve Türkiye'de bu anlaşmaların altyapısının oluşturularak gerekli adımların atılacağı belirtilmiştir.

Singapur

Erbakan, heyeti ile birlikte 14 Ağustos 1996'da Singapur'a ulaşmıştır (TST, 1996c). Bu gezi ile birlikte Singapur'un elinde mevcut olan F16 uçakları pilot eğitimlerinin Türkiye tarafından gerçekleştirilmesi konusunda mutabakat sağlanmıştır. Türkiye ve Singapur arasında ihtiyaç olabilecek malların karşılıklı olarak tedarik edilmesi konusunda prensipte mutabakata varılmıştır. Singapurlu iş adamlarının Türkiye'ye yatırım yapmaları ve buradan malların Avrupa Topluluğu'na ihraç edilmesi uygun görülmüştür (Chew, 1996).

Bu hususlarda Singapur başbakanı Türkiye'ye gelmeyi kabul etmiştir. Bununla birlikte, Akdeniz'de ve Karadeniz'deki serbest bölgeleri liman işletmeleri ve kıyı bankacılığı ile birlikte Singapur tarafından işletilmesi hususu Singapur tarafının ilgisini çekmiştir. Aynı şekilde Türkiye şirketlerinin Singapur'u Asya'ya açılım için kullanabilecekleri konusuna da vurgu yapılmıştır (TST, 1996b). Singapur, bu konuyla ilgili teknik incelemelerde bulunmak üzere heyet göndereceğini bu görüşmeler esnasında ifade etmiştir. Bu amaçla, Trabzon ve İskenderun limanlarının bütün Asya'nın kapısı olarak değerlendirilmesi düşünülmüştür. Burada en modern serbest bölgeleri, yüklemeler, tahmil, tahliye, limancılık tesisleri kurulması kararlaştırılmıştır. Bunların yanında da aynı şekilde tıpkı Singapur'daki gibi bankacılık faaliyetlerinin de tesis edilmesi, Singapur hükümeti ile varılan mutabakatlardandır (BBE, 1996, s. 33-34).

Singapur o dönemde, kendisine gelen malların % 80'ini ülkesine sokmadan, başka bölgelere ihraç eden ve bu yoldan muazzam gelir temin eden bir ülkeydi. Erbakan'a göre aynı kapasite Türkiye'de de vardır ve;

Mesela İskenderun'da Trabzon'a gelip bizimle beraber ortak, hatta özel sektör olarak işletmelerini kurduğumuz zaman, bu liman işletmeleri Türkiye'deki bütün üretiminde aynı şekilde dünyaya ihracına

basamak olacaktır. İşte büyük bir ihracat patlaması, ancak bu adımların atılması ile mümkün olacaktır (BBE, 1996, s. 34)

şeklinde açıklamada bulunarak, Türkiye-Singapur ilişkilerine dair gelecek için yol haritası da belirlenmeye çalışılmıştır.

Malezya

Necmettin Erbakan, 17 Ağustos 1996'da ikili bir hukuk sistemine sahip olan, parlamenter monarşi ile yönetilen federal bir devlet olan Malezya'yı ziyaret etmiştir. Erbakan'ın Malezya'daki ekonomik ve teknolojik gelişmeyi olumlu bir şekilde değerlendirmesi, batılı ülkelerde de tepki oluşmasına neden olmuştur. Erbakan diğer gezilerinde olduğu gibi Malezya gezisinde de Batı'yı hedef almış, fakat bu sefer din merkezli bir eleştiri yapmıştır.

Türkiye, Malezya ile sanayi konusunda müşterek projelerin yürütülmesinde fikir birliğine varmıştır. Denizaltı üretimi, ihracatı hususunda, firkateyn imalatında işbirliği yapılması konusunda mutabakata varılmıştır. Havacılıkta işbirliği yapılması, Türkiye, Malezya ve Endonezya ile beraber hedeflenen uçak üretimi, paraşüt ve askeri teçhizat ihracatı yapılacağı da belirtilmiştir. Bu ihtiyaçların Türkiye'den alınmasına karar verilmiştir. Bununla birlikte asıl önemli olan unsurlardan bir tanesi de Türkiye'nin Avrupa Birliği ve Orta Doğu için Malezya bakımından ve diğer Uzakdoğu ülkeleri açısından bir üs olarak seçilmesinin uygun görülmesidir. Yani buradan Avrupa'ya, Rusya'ya Müslüman ülkelere ihracatlar yapılacaktır. Asya İslam Yatırım ve Kalkınma Bankası'nın kurulması bu seyahatte de gündeme gelmiş ve bu bankaya Malezya'nın da iştirak etmesi kararlaştırılmıştır.

Önemli Malay yatırım şirketlerinden olan Petronas Malezya Petrol Şirketi, Türkiye'de yatırım yapmaya teşvik edilmiştir. Malezya'nın ihtiyacı olan işgücünün Türkiye'den karşılanmasına ağırlık verileceği değerlendirilmiştir. Ayrıca otomotiv yan sanayiinde Türkiye'nin tercih edilmesi ve işbirliği yapılması, yüksek teknoloji projelerinde Türk firmalarıyla işbirliği yapılması, elektronikte işbirliği yapılması, Türkiye'deki serbest bölge projelerine Malezya'nın da katılması, Singapur'un yanında ve tecrübelerinin Türkiye'ye de aktarılması, turizm işbirliğinin iki ülke arasında arttırılması ve Malezya'nın Türkiye'de kendi vatandaşları için bir tatil köyü kurulması da kararlaştırılmıştır (BBE, 1996, s. 36). Bununla birlikte Malezya, Türkiye'den askeri araç almaya da karar vermiştir (TST, 1996a). Haliyle bu durum ise sorunlu bir ilişkiye sahip olduğu Singapur'da endişelere sebep olmuştur.

Asya Gezisine Tepkiler

Asya gezisi Erbakan liderliğinde gerçekleşirken, hem medya hem de ABD ve Avrupa tarafından sert bir şekilde eleştirilmiştir. ABD, açık bir şekilde Türkiye'deki basın temsilcileri vasıtasıyla Türkiye'yi uyarırken, laik bürokrasi ve Ordu da bu seyahatin Türkiye'de şer'i hükümlerin hakim olduğu bir devlet tesisine zemin hazırlayacağı gibi gülünç bir fikri gündeme getirmelerine sebep olmuştur. Seküler bürokrasinin genellikle elinde oynattığı ve istediğini cezalandırmaya çalıştığı bir araç olan laiklik, burada da devreye girmiştir. Bu şekilde Erbakan'ın seyahati genel olarak itibarsızlaştırılmaya çalışılmıştır. 6 Ekim 1996'da, Asya gezisi sonrasında Erbakan'ın Libya'ya yaptığı resmi ziyarette, Kaddafi'nin Türk siyasi sistemi hakkındaki eleştirileri tepki çekmiştir. Ayrıca Erbakan'ın ABD'ye yönelik sert eleştirileri ve ayrıca teröre yönelik destek ile itham etmesi, ABD ile Türkiye arasındaki ilişkileri daha da gergin bir noktaya getirmiştir.

Ancak Erbakan'ın eleştirilerine karşın ABD de bu süreçte net bir politika izlemekten imtina etmiştir. Zira, Erbakan hükümetinin söylemlerine gösterilecek bir tepki, Türkiye'nin içişlerine karışma olarak değerlendirilebilirdi. Ayrıca ABD'nin, yapacağı eleştirilere karşın

TSK'nın ve Türkiye'nin laikliğini korumayı kendine vazife edinenlerin tepkisini çekmekten endişe ettiği söylenebilir (Uzgel, 2004, s. 303). İran gezisi öncesinde ABD açık bir dille Erbakan'a İran'a gitmemesi konusunda uyarıda bulunmuştu (Hürriyet, 1996). Ancak Erbakan tüm bu eleştirileri 'komşumuz olan İran'dan doğalgaz satın almamız kadar doğal bir şey yoktur' diyerek geçiştirmiştir (BBE, 1996).

Erbakan'ın takip ettiği dış politikanın, bir nevi kendi iktidarının da sonunu getiren etmenlerden bir olduğu değerlendirilebilir. Ülke içerisinde başlayan laiklik vurgusu, kaosun da başlangıcı olmuştur. Muhalefet ise rahatlıkla laik bürokrasi ile dirsek temasına geçmiş ve eleştirilerine devam etmiştir. Dönemin CHP lideri Deniz Baykal '*Erbakan Türkiye'yi rezil etti*' diyerek eleştiride bulunmuştur. Baykal, 'Erbakan, Türkiye'ye düşmanca davranan ve terörü besledikleri belgelenen İran ve Suriye gibi ülkelere dostane davranarak, ülkenin çıkarlarına zarar veriyor' demiştir (Gözcü, 1996). Mesut Yılmaz ise, Erbakan hükümetini *darbesiz* indireceklerini değerlendirerek, "Erbakan'ı ve onun zihniyetini demokratik yollardan biz tasfiye edeceğiz" demiştir (Sabah, 1996). ABD ise, Erbakan hükümetinin yönetimi devralmasında bir sorun görmemiş ve Erbakan'ın da kendisinden önceki Türk hükümetleri gibi ABD ile paralel bir politika izleyeceğini düşünmüştür. ABD'nin Erbakan hükümetine olan desteği de Erbakan'ın Asya gezisi ile değişime uğramıştır (The New York Times, 1996).

Genel Değerlendirme ve Sonuç

Erbakan, siyasete başladığı zamanlardan itibaren benimsediği Milli Görüş hareketiyle bütünleştirilmektedir. Bu sayede İslam'ı siyasallaştırma yoluna gittiği ve bu şekilde uluslararası platformlarda da aynı amacı taşıyan devletler ve teşkilatlarla işbirliği içine girme ile itham edilmiştir. 1996 yılında hükümeti kurmadan önce de bu mealde açıklamaları kamuoyunun önünde beyan etmekten herhangi bir çekince görmemiş ve özellikle Batı karşıtı söylemlerini seçim propagandası sürecinde sıklıkla ve ısrarla kullanmıştır. Fakat bu durum, seçimlerdeki başarısını engelleyememiştir. Bu noktada, kurulduğu günden bu yana, Batı'ya dönük dış politikasını Doğu'ya çevirme gibi bir durum söz konusu olmuştur.

Büyük ümitlerle 54. Hükümet olarak Erbakan ve Çiller'in ortaklığı ile kurulan koalisyon hükümeti, iç politikada olduğu kadar dış politikada da sansasyonel atılımlara imza atmıştır. Genel itibarıyla Tansu Çiller'in pek de ilgilenmediği dış politika, Erbakan ve onun kurmaylarından olan Abdullah Gül tarafından idare edilmiş ve politikalar bu şekilde belirlenmiştir. Erbakan, Asya'ya ve güneydoğu Asya'ya hususi bir önem atfetmiştir. Bu sayede Türkiye Cumhuriyeti hükümeti, bu denli geniş bir katılımla resmi ziyareti ilk kez gerçekleştirmiştir. Erbakan, Malezya, Singapur ve özellikle Endonezya'daki gelişmelerden etkilenmiştir. Bu şekilde, Erbakan'ın düşüncesinde yer alan Müslüman ülkelerin bir teşkilat altında ilişkilerini azami dereceye çıkarmalarına dair gerekli fikriyatın maddi yönü, bu seyahatler vasıtasıyla da başlatıldığı görülmektedir.

Erbakan hükümetinin genel itibarıyla siyasi duruşuna bakıldığında, Türk politik hayatında daha bağımsız hareket eden bir hükümet görünümüne sahip olduğu hemen anlaşılmaktadır. Bu bağımsız bir şekilde takip edilmek istenen politika karşısında ise basın son derece etkin bir rol üstlenmiştir. Zira Erbakan'ın Asya seyahati gazete manşetlerinden ve televizyonlardaki haber bültenlerinden hiç eksik olmamıştır. Erbakan'ın hükümeti teşkil etmesi ile birlikte başladığı seyahat hazırlıkları ve gerek iç ve gerek dış baskılara karşın gerçekleştirmekten çekinmediği İran'dan başlayan seyahatleri ve teşkil edilmesine önyak olduğu D-8 ülkeleri girişimi ve Asya gezisi kendi döneminde takip ettiği dış politikasının etkisinde meydana geldiği değerlendirilebilir.

Ayrıca, Erbakan yaptığı gezilerde ciddi sorunlarla da yüzleşmek zorunda kalmıştır. Libya seyahati esnasında Kaddafi'nin sergilediği tavır, İran seyahatinde PKK ile ilgili olarak

gerekli girişimlerde bulunulmaması ve Mısır seyahatinde protokolde aksaklık yaşanması, basın aracılığı ile gündemde fazla yer işgal etmiş ve Erbakan'ın daha da zor duruma düşmesine sebep olmuştur. Erbakan'ın başbakanlık koltuğuna oturmasından sonra dış politika icraatları, Türkiye'nin yeni bir dış politika takip etme konusundaki tutumu, Avrupa ve özellikle ABD ile sahip olduğu ittifakın zarar göreceği ve İslam dünyası liderliğine oynayacağı yönündeki algı ile gündemden düşmemiştir.

Tüm bunlar değerlendirildiğinde, Erbakan'ın başbakanlığı döneminde takip edilen dış politikada ciddi revizyona gidilmediği veyahut da gidilemediği anlaşılmaktadır. Bunun için Erbakan'ın yeterli fırsat yakalayamadığı da değerlendirilebilir. Ayrıca burada basının işgal ettiği pozisyona mutlaka vurgu yapılması gerekmektedir. Zira basın, Erbakan'ın her hareketini ve gerek dış ve gerek iç politikaya dair yaklaşımlarını kamuoyuna aşırı derecede abartarak ve küçümseyerek aktarmıştır. Basın için tehdidin kaynağı Erbakan'ın İslam ülkelerine yaptığı bu seyahatler, ciddi bir tehdit ve irticai faaliyet olarak değerlendirilirken, Batı ile ilişkilerin gelişimi adına atılan adımları ise yetersiz olarak değerlendirilmiştir. Böylesi bir düşünce Türk dış politikası açısından pek sağlıklı görülmemektedir. Zira Erbakan, siyasete adım attığı dönemden itibaren İslam ülkeleriyle ilişkilerin daha da üst bir düzeye çıkarılması gerekliliğini ve Türkiye'nin sadece Batı'nın sistemi içerisinde bulunmasının tehlikelerini genellikle vurgulamıştır. İktidara gelince de Erbakan, ilk günden itibaren geliştirdiği politikalar üzerine hareket etmiş ve bir dış politika anlayışı geliştirmiştir.

Erbakan'ın güneydoğu Asya gezisinin doğru bir zamanda yapıldığı değerlendirilmesi yapılabilir. Zira Avrupa Birliği ve diğer küresel güçler bu dönemde ASEAN ve üye devletleri ile anlaşma yolunda ciddi adımlar atmışlardır. Ayrıca 1995'te Vietnam'ın, 1997'de Myanmar ve Laos'un, son olarak da 1999'da Kamboçya'nın birliğe girişi ile beraber ASEAN, bölgesel olarak birliğini sağlamış ve yükselişe geçerek, günümüzdeki ivmesini yakalamıştır. ASEAN çatısı içerisinde bölgesel ihtilaf konularını çözüme kavuşturan güneydoğu Asya, bir ticaret ve üretim üssü olarak gelişim göstermeye de bu dönemde başlamıştır. Ancak Erbakan'ın beklediği ve üzerinde ısrarla vurgu yaptığı potansiyel o dönem için gerçekleşmemiştir. Erbakan bu gezide, sıçramanın eşiğinde olan güneydoğu Asya ülkeleri içerisinde Endonezya, Singapur ve Malezya'yı ziyaret ederek ileri görüşlü bir politika izlediği değerlendirilmesi yapılabilir. Ancak, Erbakan, süreci tamamlayamadan koltuğunu bırakmak zorunda kalmıştır. Erbakan'ın Malezya, Singapur ve Endonezya ile kurmak istediği ilişkiler, ancak Ak Parti iktidarında tekrar gündeme gelebilmiş, ilişkilerin geliştirilmesine dair temel adımlar da bu dönemde atılabilmektedir.

Kaynakça

- Arcayürek, C. (2003). *28 Şubat'a İlk Adım*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- BBE. (1996). *10-20 Ağustos 1996 Tarihleri Arasında Yapılan İran-Pakistan-Singapur-Malezya-Endonezya Resmi Ziyaretleri*. Ankara: Başbakanlık Basım Evi.
- Beriş, H. E. (2008). Ordu ve Siyaset. M. Türküne içinde, *Siyaset* (s. 483-521). İstanbul: Lotus Yayınevi.
- Bölügiray, N. (2000). *28 Şubat Süreci-2 Refahiyol Dönemi*. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Chew, S. K. (1996, Ağustos 16). Singapore offers to help Turkey forge business links in Asia. *The Straits Times*.
- Donat, Y. (1999). *Öncesi ve Sonrasıyla 28 Şubat*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Erbakan, N. (1991). *Türkiye'nin temel meseleleri*. Ankara: Rehber Yayıncılık.
- ESAM. (2020). *Erbakan Hükümeti Koalisyon Protokolü (RP-DYP)*. 01 22, 2020 tarihinde ESAM - Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Merkezi: http://www.esam.org.tr/pdfler/siyasi_dokumanlar/MG%20H%C3%BCK%C3%BCmetleri/Refah-Yol%20H%C3%BCK%C3%BCmeti%20Koalisyon%20Protokol%C3%BC.pdf adresinden alındı

- Göle, N. (1994, Mart-Nisan). İslami Dokunulmazlıklar, Laiklik ve Radikal Demokratlar. *Türkiye Günlüğü*(27), s. 13-18.
- Gözcü. (1996, Ağustos 11). Erbakan, Türkiye'yi Rezil Etti. *Gözcü*. Gözcü. adresinden alındı
- Hürriyet. (1996, Ağustos 07). *ABD: İran'a Gitme*. 03 03, 2020 tarihinde Hürriyet: <http://www.gecmisgazete.com/haber/erbakan-zor-durumda?page=1> adresinden alındı
- Milliyet. (1997, Haziran 13). *Batı Çalışma Gurubu Takipte*.
- Milliyet. (2000, Temmuz 26). *Kurtar beni Avrupa*. Milliyet: <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/kurtar-beni-avrupa-5310930> adresinden alındı
- Neziroğlu, İ., & Yılmaz, T. (2014). *Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları* (Cilt 9). Ankara: TBMM Yayınevi.
- Neziroğlu, İ., & Yılmaz, T. (2015). *Koalisyon Hükümetleri, Koalisyon Protokolleri, Hükümet Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri* (Cilt 3). Ankara: TBMM Basımevi.
- Oran, B. (2001). TDP'nin Kuramsal Çerçevesi. B. Oran içinde, *Türk Dış Politikası, Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1919-1980* (Cilt 1, s. 20-53). İstanbul: İletişim.
- Özcan, G. (1998). Yalan Dünyaya Sanal Politikalar. G. Özcan içinde, *Onbir Aylık Saltanat - Siyaset, Ekonomi ve Dış Politikada Refahiyol Dönemi Bir Koalisyonun Anatomisi*. İstanbul: Boyut.
- Sabah. (1996, Eylül 21). *Darbesiz İndiririz*. 03 03, 2020 tarihinde Sabah: <https://www.sonhaberler.com/28-subat-karanligina-goturen-mansetler-galeri-801304?p=61> adresinden alındı
- TBMMTD. (1995, Mayıs 2). *TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 19, 107. Birleşim, C. 85*. 03 03, 2020 tarihinde <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d19/c085/tbmm19085107.pdf> adresinden alındı
- TCBDAGM. (1996, Temmuz 9). *Başbakan Prof. Dr. Necmettin Erbakan'ın, 10-21 Ağustos 1996 tarihleri arasında beraberindeki heyetle İran, Pakistan, Singapur, Endonezya ve Malezya'ya ziyaret etmesi*. Devlet Arşivleri Başkanlığı. adresinden alındı
- TNT. (1996, Ağustos 14). *Turkey's Troubling Deal With Iran*. 03 03, 2020 tarihinde The Newyork Times: <https://www.nytimes.com/1996/08/14/opinion/turkey-s-troubling-deal-with-iran.html> adresinden alındı
- TST. (1996a, Ağustos 20). *Malaysia may buy military vehicles from Turkey*. Ocak 1, 2021 tarihinde The Straits Times: <https://eresources.nlb.gov.sg/newspapers/digitised/issue/straitstimes19960820-1> adresinden alındı
- TST. (1996b, Ağustos 17). *Turkish companies can use S'pore as gateway to Asia, says Cheow Tong*. Ocak 2, 2021 tarihinde <https://eresources.nlb.gov.sg/newspapers/Digitised/Issue/straitstimes19960817-1?ST=1&AT=advanced&DF=&DT=&NPT=&L=&CTA=&k=badminton%26ka%3Dbadminton&P=4024> adresinden alındı
- TST. (1996c, Ağustos 14). *Turkish PM arrives today*. Aralık 25, 2020 tarihinde The Straits Times: <https://eresources.nlb.gov.sg/newspapers/digitised/issue/straitstimes19960814-1> adresinden alındı
- Uzgel, İ. (2004). ABD ve NATO'yla İlişkiler. B. Oran içinde, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* (s. 243-325). İstanbul: İletişim.